
ЯРАЯ Т.А.,
аспірант кафедри психології,
РВНЗ «Кримський гуманітарний
університет», м.Ялта

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ОСОБАМИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Здійснено аналіз досліджень з питання формування готовності до фахової діяльності майбутніх практичних психологів. Розкрито теоретичні засади розробки та зміст програми спецкурсу, спрямованого на формування готовності майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями.

Ключові слова. *Готовність до фахової діяльності, майбутні практичні психологи, особи з обмеженими можливостями, спецкурс.*

Осуществлен анализ исследований по вопросу формирования готовности будущих практических психологов к профессиональной деятельности. Раскрыты теоретические основы разработки и содержание программы спецкурса, направленного на формирование готовности будущих практических психологов к работе с людьми, имеющими ограниченные возможности.

Ключевые слова. *Готовность к профессиональной деятельности, будущие практические психологи, лица с ограниченными возможностями, спецкурс.*

The analysis of the research on the formation of readiness for professional activities of the students. The theoretical principles of design and content of special course aimed at fostering readiness of the students to work with persons with disabilities.

Key words. *Willing to professional activity, future practical psychologists, persons with disabilities, special course.*

Актуальність. Актуалізація питання удосконалення підготовки фахівців до майбутньої професійної діяльності викликана активним впровадженням кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим відбувається зміна освітньої парадигми зі знаннєвої на особистісну та компетентісну, на перший план виходить особистісно-орієнтований підхід підготовки майбутніх фахівців. Останній передбачає спрямування процесу підготовки на особистість майбутнього фахівця, розвиток його професійно важливих якостей, здатності до самопізнання, саморозвитку, самореалізації тощо. Це вимагає застосування відповідних технік, методів та прийомів підготовки майбутніх фахівців.

Ураховуючи освітні тенденції сучасності, а саме активне впровадження системи інклюзивного навчання, особливого значення набуває підготовка майбутніх практичних психологів до роботи з особами, що мають обмежені можливості. Ми вважаємо, що розробка та впровадження в процес підготовки майбутніх фахівців з практичної психології спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями» сприятиме формуванню готовності психологів-практиків до роботи з особами, що мають порушення психофізичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Питання професійної підготовки майбутнього спеціаліста вивчаються такими сучасними дослідниками як О. Абдулліна, В. Беспалько, М. Боген, І. Бутенко, Л. Долинська, Н. Згрязкіна, Н. Кухарев, Н. Обозов, В. Панок, Л. Петровська, Н. Пов'якель, А. Полякова, М. Рибоков, В. Семиченко, Г. Степанова, Ю. Татур, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін. Дослідники висвітлюють питання особистісного зростання майбутніх фахівців в процесі підготовки, наголошують на необхідності використання активних методів та засобів фахової підготовки, характеризують особливості підготовки до різних аспектів

майбутньої фахової діяльності.

Л. Долинська [1] визначає наступні засоби формування професійно важливих якостей особистості: інтенсивне професійне тренування, зміна точки зору, діяльнісна апперцепція, дзеркальне відображення, адекватне самооцінювання і оцінювання, побудова оптимальної стратегії поведінки в професійних контактах, гармонізація структури особистості.

На думку сучасних дослідників, процес професійної підготовки практичних психологів потребує використання адекватних методів групової психокорекційної роботи, які забезпечать особистісну корекцію та формування професійно важливих особистісних якостей, характеристик та вмінь. Так, Є. Чорний вважає необхідним ввести в навчальний процес майбутніх психологів-практиків тренінги особистісного зростання, які допоможуть майбутнім фахівцям здійснювати професійну рефлексію. П. Лушин зазначає, що такі тренінги забезпечать формування особистісних та професійних новоутворень майбутніх практичних психологів [2, с. 24].

Т. Яценко [2] у своїх дослідженнях зазначає, що передумовою формування професіоналізму практичного психолога у будь-якій сфері виступає його особистісна психокорекція, яка здійснюється за авторським методом Т. Яценко АСПП (активне соціально-психологічне пізнання). Метод АСПП відрізняється від тренінгових практик тим, що представляє собою динамічну психолого-педагогічну систему, в якій у тісному зв'язку перебувають особистісні і групові зміни. В процесі роботи в групах АСПП використовуються такі прийоми: спонтанна невимушена дискусія, психогімнастичні прийоми (як різновид невербальної взаємодії), рольова гра, психодраматичні прийоми, робота з малюнком (неавторськими та комплексом авторських малюнків), предметна модель (іграшка).

Таким чином, ми можемо бачити, що для формування готовності до

фахової діяльності та просоціальної спрямованості майбутніх практичних психологів дослідники рекомендують використовувати різноманітні засоби (інтенсивне професійне тренування, зміна точки зору, діяльнісна ашперцепція, дзеркальне відображення, адекватне самооцінювання і оцінювання, побудова оптимальної стратегії поведінки в професійних контактах, гармонізація структури особистості), тренінги, активні методи навчання тощо.

Викладення основного матеріалу.

Професійне становлення практичного психолога характеризується як складний та тривалий процес, ефективність якого забезпечується формуванням готовності до здійснення психологічної діяльності. Беручи до уваги активний процес впровадження інклюзивної освіти в нашій країні, значне місце в системі готовності до професійної діяльності практичних психологів має займати їхня готовність до роботи з особами з обмеженими можливостями. Виходячи з цього, ми розглядаємо готовність майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями як структурний елемент загальної системи психологічної готовності до фахової діяльності у галузі психології. Структуру готовності майбутніх психологів практиків до роботи з особами з обмеженими можливостями ми вивчали, спираючись на структурно-функціональний підхід як один із різновидів системного аналізу. У контексті нашого дослідження важливо, що методологія і специфіка системного підходу акцентує увагу дослідження на розкритті цілісності об'єкта (готовність майбутніх психологів) та механізмів (формування готовності майбутніх фахівців з практичної психології), які забезпечують його; на виявленні різних типів зв'язків складного об'єкта і поєднання їх у єдину теоретичну картину.

На констатуючому етапі нашого дослідження визначалися критерії та показники готовності майбутніх прак-

тичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями. Результати дослідження свідчать, що більшість майбутніх фахівців з практичної психології не готові або не достатньо готові до роботи з окресленою категорією осіб. Найбільш слабо в загальній системі готовності студентів-психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями представлені когнітивний та технологічний компоненти. Разом із тим, більшість студентів оцінюють рівень своєї готовності як низький. Діагностика рівнів розвитку особистісних якостей майбутніх практичних психологів, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, показала, що лише одиниці студентів в повній мірі характеризуються розвинутими якостями.

Отримані результати вказують на необхідність розробки та впровадження програми спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями», який забезпечить розвиток компонентів готовності майбутніх практичних психологів (когнітивного, технологічного, мотиваційного, особистісного).

Спецкурс розроблявся у відповідності до виділеної нами моделі психологічної готовності майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями, яка складається з чотирьох компонентів готовності: мотиваційного (відношення, мотивація), когнітивного (знання), технологічного (уміння та навички), особистісного (професійно важливі особистісні якості). До складу кожного з виділених компонентів входять як загальні компоненти психологічної готовності, так і спеціальні компоненти готовності до роботи з особами з обмеженими можливостями.

При розробці структури та змісту спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями» ми спиралися на концептуальні основи моделі просування студентів під час оволодіння ними психологічними знаннями та способами їх використан-

ня (В. Семиченко [3]). Використання даної моделі обґрунтовується необхідністю опори на відповідну концептуальну модель присвоєння та використання психологічних знань під час вирішення завдання підвищення ефективності курсу психології [3, с.15].

Кожен етап оволодіння психологічними знаннями характеризується не стільки новим змістом, скільки якістю відносин студентів з новою інформацією, тими новоутвореннями, які виникають в результаті її проходження. Проте, оволодіння попередньою стадією не гарантує автоматичного переходу на нову стадію. Як зазначає автор (В. Семиченко), досягнення високого рівня в межах однієї стадії може поєднуватися з низьким рівнем проходження інших стадій. Так, в межах нашого спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями» студент може добре засвоїти теоретичні знання з питання психофізичних особливостей осіб з обмеженими можливостями, проте не оволодіти знаннями щодо урахування індивідуальних особливостей в процесі психологічного супроводу. В результаті майбутній практичний психолог односторонньо оволодіває психологічними знаннями з даної проблеми та не може ефективно її вирішувати. Тому процес підготовки майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями вимагає постійного контролю переходу студентів з одного рівня на інший. Це забезпечується проведенням семінарських та практичних занять, в ході яких студенти можуть продемонструвати ефективність засвоєння тієї чи іншої теоретичної інформації, отриманої на лекційних заняттях.

Метою викладання спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями» для студентів спеціальності «Практична психологія» є формування систематизованих знань про законодавчо-правові та нормативні основи діяльності практичного психолога у сфері роботи з особами

з обмеженими можливостями, особливості їх психофізичного розвитку, технології психологічного супроводу даної категорії осіб; сприяння інтеграції професійно-психологічних, методичних знань, умінь і навичок майбутніх практичних психологів з проблеми психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями; розвиток та тренування професійно важливих особистісних якостей майбутніх фахівців.

Вивчення даного спецкурсу дозволить сформувати у студентів загальне уявлення про особливості роботи з особами з обмеженими можливостями, забезпечить мотивацію до формування та розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективної діяльності в сфері роботи з особами з обмеженими можливостями.

Спецкурс містить три модулі, що відповідають виділеним нами компонентам готовності (мотиваційному та когнітивному, технологічному, особистісному).

Модуль I відповідає завданням формування мотиваційного та когнітивного компоненту готовності майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями. Він спрямований на вибудовування власної мети, завдань у вивченні спецкурсу; формування мотивації до роботи з особами з обмеженими можливостями; систематизацію знань студентів щодо психофізичних особливостей осіб з обмеженими можливостями різних нозологій, вимог діяльності до професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця. Модуль складається з таких тем:

Тема 1. Вступ до дисципліни. Предмет, завдання курсу.

Висвітлюються такі питання, як сутність термінів «інвалід», «особа з обмеженими можливостями», «інклюзивне навчання», «психологічний супровід», «психологічна реабілітація», «психологічна корекція». Розкриваються предмет та завдання курсу, законодавчо-правові та нормативні основи діяльності практичного психолога в

сфері роботи з особами з обмеженими можливостями.

Тема 2. Психофізіологічні особливості осіб з інвалідністю різних нозологій.

Висвітлюються питання щодо наукових підходів до проблем психології людини з обмеженими можливостями, загальної характеристики осіб з обмеженими можливостями як соціальної групи, причин інвалідності. Розкриваються психофізичні особливості осіб з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, порушенням роботи внутрішніх органів, осіб з набутою інвалідністю в дорослому віці.

Тема 3. Вимоги до професійно важливих якостей практичного психолога, що працює з особами з обмеженими можливостями.

Висвітлюються такі питання, як поняття професіограми, психограми професійно важливих якостей. Розкриваються загальні вимоги до особистості психолога-практика та вимоги до практичного психолога, що працюватиме з особами з обмеженими можливостями,

Модуль II відповідає завданням формування технологічного компонента готовності та спрямований на здобуття знань та навичок щодо особливостей організації психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями; систематизацію знань і відпрацювання умінь зі складання індивідуального навчального плану, програм психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями. Модуль складається із наступних тем:

Тема 1. Особливості надання психологічної допомоги особам з обмеженими можливостями різного віку.

Висвітлюються такі питання, як поняття психологічної допомоги, психологічної корекції, психологічного супроводу, психологічної підтримки. Розкриваються особливості роботи практичного психолога з дошкільниками, молодшими школярами, підлітками, молоддю з обмеженими можливостями.

Тема 2. Напрямки психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями.

Висвітлюються такі питання, як психодіагностика, психокорекція, психологічне консультування та просвітництво. Розкривається послідовність напрямків психологічного супроводу, особливості проведення діагностики осіб з обмеженими можливостями, складання соціально-психологічної карти, індивідуального навчального плану осіб з обмеженими можливостями.

Тема 3. Форми та методи надання психологічної допомоги особам з обмеженими можливостями.

Висвітлюються такі питання, як поняття про форми та методи роботи практичного психолога. Розкриваються особливості використання різних методів терапії: арттерапії, казкотерапії, пісочної терапії, рухової терапії, музикотерапії тощо в роботі практичного психолога. Вимоги до складання тренінгових та корекційно-розвиваючих програм для роботи з особами з обмеженими можливостями.

Модуль III відповідає завданням формування особистісного компоненту готовності майбутніх психологів-практиків та містить заняття, спрямовані на розвиток та удосконалення їх професійно важливих особистісних якостей (емпатії, толерантності, комунікативних навичок та навичок саморегуляції, здатності до психологічної проникливості, рефлексивності). Модуль складається з наступних тем:

Тема 1. Розвиток комунікативних навичок.

Висвітлюються такі питання, як спілкування, види спілкування, сторони спілкування. Проведення вправ, спрямованих на розвиток навичок вербального та невербального спілкування, активного та емпатійного слухання, здатності до психологічної проникливості (адекватного інтерпретування, складання цілісної, стислої психологічної характеристики, неупередженого ставлення до інших).

Тема 2. Формування толерантної культури особистості майбутнього фахівця.

Висвітлюються такі питання, як толерантність, толерантна особистість, гуманність. Проведення вправ, спрямованих на розвиток толерантності, здатності до самопізнання, самоаналізу, рефлексії, емоційної стійкості та гнучкості, розвиток соціальної сприйнятливості (здібності до емпатії та співчуття), навчання культурі толерантної поведінки, розвиток соціально-психологічної компетентності.

Тема 3. Розвиток навичок саморегуляції.

Висвітлюються такі питання, як поняття саморегуляції, емоційної стійкості, аутотренінгу, релаксації, емоційного вигорання. Проведення вправ, спрямованих на формування навичок саморегуляції та самоконтролю, підвищення рівня емоційної культури, профілактику емоційного вигорання, розвиток стійкості в стресових ситуаціях.

Під час викладання спецкурсу передбачається використання таких активних форм навчальної колективної діяльності, як: лекція-діалог, лекція-дискусія, лекція-візуалізація, проблемно-дослідна лекція, проєктивна лекція, гра-стимуляція, тренінг, аналіз проблемних ситуацій, круглий стіл. Разом із тим, спецкурс розроблений таким чином, щоб студенти активно долучалися до лекційних занять (це забезпечується використанням методів мозкового штурму, проблемних ситуацій, аналізу конкретних ситуацій, дискусійних методів тощо).

Вивчення спецкурсу завершується проведенням круглого столу, представленням і захистом корекційно-розвивальної програми для осіб з обмеженими можливостями (вибір теми програми, мети, віку та нозології осіб з обмеженими можливостями – довільний).

Передбачається, що проведення спецкурсу стане платформою для проходження студентами психологічної

практики, під час якої вони матимуть нагоду застосувати набуті знання, уміння та навички роботи з особами, що мають порушення психофізичного розвитку.

Результативність проведеного спецкурсу перевіряється вмінням студентів застосувати на практиці тримані знання та проведенням повторного анкетування (з використанням анкети «Вивчення рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи з особами з обмеженими можливостями») та тестування (з використанням опитувальників «Психодіагностичний тест-опитувальник психологічної проникливості», «Опитувальник формально-динамічних показників товарищкості», «Тест-опитувальник емпатії»).

Висновки та перспективи. Таким чином, ми можемо бачити, що для формування готовності до фахової діяльності та просоціальної спрямованості майбутніх практичних психологів дослідники рекомендують в процесі підготовки використовувати різноманітні засоби (інтенсивне професійне тренування, зміна точки зору, діяльнісна аперцепція, дзеркальне відображення, адекватне самооцінювання і оцінювання, побудова оптимальної стратегії поведінки в професійних контактах, гармонізація структури особистості), тренінги, активні методи навчання тощо.

Ми вважаємо, що спецкурс «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями», розроблений у відповідності до концептуальних основ моделі просування студентів під час оволодіння ними психологічними знаннями та способами їх використання, сприятиме формуванню готовності майбутніх фахівців з практичної психології до роботи з особами з обмеженими можливостями. Подальше дослідження передбачається провести у напрямку реалізації програми спецкурсу «Психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями» та оцінки його результативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долинська Л.В. Проблеми професійної підготовки практичного психолога / Л.В. Долинська // Сучасний стан і перспективи розвитку соціально-гуманітарних наук та освіти: зб. наук. пр., присвячений 10-річчю соціально-гуманітарного фак.-ту / редкол.: Б.І. Андрусишин (відп. ред.) [та ін.]. – К.: НПУ, 2002. – С. 124-132.
2. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика: Навч. Посіб. / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін.; За ред. Т.С. Яценко. – К. : Вища школа., 2008. – 342 с.: іл.
3. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии / В.А. Семиченко. – Киев: «Магістр-S» – 124 с.